

ZNAČAJ I UTJECAJ SPOLJNIH FAKTORA NA FORMIRANJE I OBLIKOVANJE INDIVIDUALNOG/SUBJEKTIVNOG MUZIČKOG MIŠLJENJA U SFERI ELEMENTARNE MUZIČKE TEORIJE

Senad Kazić

Abstrakt: Autor u istraživanju propituje u kojoj mjeri/omjeru apstrakcija ili vizualizacija utječu na formiranje muzičkog mišljenja što može voditi do pitanja u kojoj mjeri teorijsko znanje pomaže u izvođačkoj praksi, ali i obratno: da li i u kojoj mjeri percepcija odabranog instrumenta može pomoći u sigurnijem znanju elementarne teorije muzike? Istraživanje je bazirano na osobnom iskustvu autora iz višegodišnje nastavne prakse.

Ključne riječi: elementarna muzička teorija; grafička i auditivna percepcija; metodika elementarnog solfeggia.

Putevi formiranja i oblikovanja muzičkog i muzikalnog mišljenja koje je preduvjet za muzički i muzikalni izričaj su kompleksni i, kao što je i svaka druga vrsta mišljenja, podložni različitim unutarnjim i spoljnim utjecajima. Iako su kroz historiju muzičke pedagogije ustanovljeni mnogi metodički sistemi i postupci grupnog usvajanja i savladavanja određenih edukativnih zadataka, a s obzirom da je osnovna dispozicija muzičke umjetnosti u sferi apstrakcije, kreativnosti i inventivnosti, evidentno je da je svaki rezultat individualan, time i subjektivan. Tako se nametnulo pitanje značaja i utjecaja nekih spoljnih faktora na divergenciju rezultata u oblasti elementarne muzičke teorije unutar iste populacije. Istraživanje je obavljeno putem anonimnog anketnog upitnika. Anketa je sadržavala pitanja iz najelementarnije muzičke teorije koja su se odnosila na:

1. određivanje tonaliteta i modusa,
2. teorijski pristup intervalima i akordima,
3. analitičko pjevanje skala, intervala i akorda,
4. stav o enharmoniji,
5. oslonac na odabrani instrument ili neko drugo mnemotehničko sredstvo.

Osnovna hipoteza istraživanja bila je da bi na formiranje i oblikovanje muzičkog mišljenja u oblasti elementarne edukacije mogli utjecati:

- tehničko izvođačke karakteristike instrumenta koji je kandidat odabrao,

- vizualna komponenta u smislu grafičkih/notnih simbola ili vizualizacija “tipki”,
- neko drugo mnemotehničko sredstvo.

Od ispitanika je zahtijevano da objasne način rješavanja različito postavljenih zadataka, pa su ciljane populacija bili studenti jer bi upravo oni mogli dati najzrelije i najkonkretnije odgovore. Anketirani su studenti Muzičke akademije Univerziteta u Sarajevu i studenti Muzičke akademije Univerziteta Crne Gore na Cetinju. Značajno i zanimljivo pitanje je bilo kako se sve to manifestuje kod svirača različitih instrumenata: tipkani/temperovani, gudači, duvači, itd. Pitanje koje bi također moglo biti zanimljivo je da li odabir orijentacije solmizacije na nastavi solfeggia utječe i na koji način na formiranje muzičkog mišljenja s obzirom da su studenti iz Bosne i Hercegovine većinom odgojeni na sistemu solmizacije “pomičnog Do”, dok su studenti iz Crne Gore većinom odgojeni na sistemu solmizacije “fiksiranog Do”.

Na Muzičkoj akademiji Univerziteta u Sarajevu ukupno je anketirano 113 studenata. Kao osnovni instrument studenti su naveli tipkani instrument (klavir i harmonika) 50 (44 %), gudački 20 (18 %), duvački 24 (21 %), gitaru 14 (12 %) i glas 5 (4 %). Od ukupnog broja 30 studenata (25 %) se izjasnilo da im prirodno dobro ide solfeggio i teorija, 40 njih (33 %) je izjavilo da nemaju probleme s istim jer dovoljno vježbaju, dok njih 48 (42 %) nije zadovoljno svojim rezultatima na tim poljima. Čak 102 (90 %) ispitanika smatra da je solfeggio jako važan za muzičara, a njih 58 (51 %) se zalaže da ovaj predmet bude zastupljen kroz sve godine studija.

Na Muzičkoj akademiji Univerziteta Crne Gore na Cetinju ukupno je anketiran 41 student. Kao osnovni instrument studenti su naveli tipkani instrument (klavir i harmonika) 23 (55 %), gudački 6 (15 %), duvački 8 (20 %), gitaru 4 (9 %). Od ukupnog broja 14 studenata (35 %) se izjasnilo da im prirodno dobro ide solfeggio i teorija, 7 njih (17,5 %) je izjavilo da nemaju probleme s istim jer dovoljno vježbaju, dok njih 19 (47,5 %) nije zadovoljno svojim rezultatima na tim poljima. Čak 37 (90 %) ispitanika smatra da je solfeggio jako važan za muzičara, a njih 21 (51 %) se zalaže da ovaj predmet bude zastupljen kroz sve godine studija.

Dakle, ukupan uzorak od 154 anketirana je u svakom pogledu reprezentativan. Iako je upitnik bio anoniman zna se da su u izradi učestvovali studenti svih godina studija i svih trenutno zastupljenih odsjeka na obje akademije. S obzirom da grupe ispitanika nisu iste po brojnosti, radi lakšeg praćenja podataka izbačeni su procenti koji kazuju da je zastupljenost prema instrumentima približno ista na akademijama. Zanimljivo je da su obje grupe studenata davale procentualno približne odgovore, a značajno je poklapanje stavova studenata o solfeggiu kroz studij na akademiji, kao i to da bi se vjerovatno u znatnoj mjeri podudarale

samoevaluacija studenata o njihovim postignućima na ovom predmetu sa evaluacijom predmetnog nastavnika o istim studentskim postignućima.

Pitanje pozudanosti dobivenih odgovora je uvijek otvoreno s obzirom na zainteresiranost kandidata i anonimnost ankete. Prema načinu davanja objašnjenja stječe se utisak da je većina kandidata imala ozbiljan pristup anketi, a tek jedan manji broj odgovora pokazuje da ti kandidati nisu bili zainteresirani za anketu i da su davali nepotpune ili neodređene odgovore. Nisu svi davali odgovore na sva pitanja, ili su davali više odgovora na jedno pitanje pa se brojevi odgovora po pojedinačnom pitanju ne poklapaju sa ukupnim brojem anketiranih.

1. Na pitanje o određivanju tonaliteta dvije trećine od ukupnog broja studenata se izjasnilo da predznake mola određuje preko paralelnog dura. To bi mogla biti inercija iz ranih dana edukacije, jer su svi tako, čini se, učili kvarto-kvintni krug. No, na taj način se mol "zakucava" u percepciji kao derivat dura što svakako nije? Zabilježeno je i nekoliko netačnih odgovora što može biti pitanje ozbiljnosti pristupa anketi. Zabilježeno je više opisa matematičkih asocijacija tipa G-dur 1, Ges-dur 1 - 7 = - 6; D-dur 2, Des-dur 2 - 7 = - 5; F-dur 1, f-mol 1+3=4, itd. Na akademskom nivou ove računice su zaista nepotrebne. Ostali odgovori odnose se na zamišljanje sviranja skale (tipkani) 5, vizualizaciju klavijature 4, pomoću basova harmonike 2, vizualizacijom pozicija na gitari 1, i po sluhu 1 (?).

Određivanje modusa najveći broj ispitanika (58 %) vrši preko istoimene durske ili molske skale i to je najoptimalnije rješenje. Manji procent (18 %) moduse određuje samo preko odgovarajućeg dura i tu je zabilježeno više pogrešaka. No, 14% ispitanika izjavilo je da ne zna ili ne razumije ovu materiju. Također jedan manji broj ispitanika (10 %) razmatra tetrakorde i polustepene u skali. U ovom području su odgovori nešto heterogeniji u odnosu na prethodno pitanje što je možda i razumljivo s obzirom na različit pristup i tretman problematike modaliteta. Jedino što je neprihvatljivo nekoliko odgovora koji moduse razmatraju kao alterovane durske ili molske skale.

2. Kad je u pitanju teorijski pristup intervalima i akordima anketa je pokazala da za ispitanike uzlazni i silazni smjer intervala nije "isto". Vizualizacija klavijature se manje koristi u odnosu na snalaženje u notnom sistemu. Najveći broj ispitanika (73 %) se izjasnio da uzlazno intervale računa prema nekom položaju u skali, a silazno uglavnom traži preko obrtajnih intervala. Tek manji broj (17 %) računa intervale brojeći stepene, što je također neprihvatljivo. Zanimljivo je da je tek jedan odgovor zabilježen u smislu da se intervali posmatraju u kontekstu funkcionalnosti harmonije. Ostali odgovori su: zna napamet (9), zamišlja klavijaturu (4), "čuje" (1), zna iz literature (1), preko violine (1).

Po pitanju pristupa akordima i obrtajima najveći broj odgovora odnosi se na brojanje sastavnih intervala (58 %), dok se njih 32 % orijentiše prema položaju

akorda u skali. Svega 4 rješenja dovode se u harmonijski kontekst, a 3 se oslanjaju na sluh.

3. Pitanje koje se odnosilo na ispjevavanje skala i drugih analitičkih konstrukcija (intervala i akorda) pokazalo je različite metodičke pristupe. Većina sarajevskih studenata (46 %) koji su obrazovani na pomičnoj solmizaciji pjevala bi skale solmizacijom neopterećena apsolutnom visinom tonova. Njih 12 % bi također koristilo sluh u smislu funkcionalnosti tonova, a ne i apsolutne visine. Abecedu bi koristilo 6%, neutralni slog 17%, a solmizaciju uz obaveznu intervalsku kontrolu još 17 %. Studenti sa Cetinja koji su obrazovani na fiksiranoj solmizaciji pjevali bi skale svakako solmizacijom (83 %), ali s obzirom da ovaj sistem zahtjeva neko dodatno uporišno sredstvo njih 55 % oslonilo bi se na sluh, 12 % bi kontrolisalo intervale, a 5 % kamerton.

Analitičko ispjevavanje intervala ukazuje kod sarajevskih ispitanika također na oslonac na "tonika Do" solmizaciju gdje se interval postavlja u kontekst odgovarajućeg tonaliteta (40 %). Njih 19 % oslanja se na sluh ili asocijacije. Ipak 37% oslanja se na računanje intervala ili na obrtajne intervale. Samo jedan odgovor posmatra intervale u kontekstu neke harmonijske funkcije, npr. seksta kao okvir kvartsektakorda, septima kao okvir za septakord, i sl. Sličan omjer je i kod ispjevavanja različitih akordskih struktura.

Studenti sa Cetinja u najvećoj mjeri (45 %) oslanjaju se na računanje intervala ili na obrtajne intervale, 29 % na sluh ili asocijacije, a 14 % posmatra intervale u kontekstu neke harmonijske funkcije. Kod ispjevavanja različitih akordskih struktura preko 85 % ispitanika se oslanja na sastavne intervale.

4. Veoma zanimljivo pitanje o enharmoniji (Cis-dur ¹ ili = Des-dur) dovelo je očekivano do mnoštva različitih odgovora. Obje grupe ispitanika su davale dosta slične i ujednačene odgovore, pa su se u ovom slučaju odgovori mogli komparirati prema usmjerenju instrumentalista. Od ukupno 71 instrumentalista na tipkama 73 % se rezolutno izjasnilo da je to isto, 13 % misli i da jeste i da nije u ovisnosti od vrste instrumenta (tj. na tipkama jeste isto, a na žici nije), dok 14% misli da nikako nije isto referirajući se na intonaciju, boju, psihološki efekt i sl. Iznenadjujući postotak gudača (36 %) također misli da jeste isto, dok ipak prevladajućih 64 % argumentirano tvrdi da nije. Duvači su također podijeljeni: 57 % misli da jesu, a 43 % da nisu isti Cis i Des-dur. Kod gitarista 57 % odgovora je da i 43 % ne, a kod solo pjevača je obratno. S obzirom da se radi zaista o kompleksnom pitanju o kojem se mora argumentirano diskutovati može se konstatovati da su studenti ipak osviješteni o problematici enharmonije, posebno ako se u obzir uzmu činjenice o instrumentima koje sviraju.

5. Na pitanje da li u nekom segmentu analitičkog solfeggia (teorija, slušanje, pjevanje) studentu pomaže poveznica s instrumentom, 86 % ispitanika je odgovorilo potvrdno. Očekivano, svi svirači tipkanih instrumenata vizualiziraju klavijaturu, ali i jedan broj drugih instrumentalista što također nije neočekivano jer su do akademskog nivoa svi prošli minimalnu edukaciju klavira. Svi harmonikaši redom zamišljaju standard basove na harmonici jer su poredani po kvartno-kvintnom krugu i to je uvijek zgodna memorijska olakšica. Svirači žičanih instrumenata također se oslanjaju na instrument putem štima žica, ili nekih pozicija. U svakom slučaju asocijacije postoje i one su dosta snažne.

Zaključak

Uzimajući u obzir ukupna saznanja do kojih se došlo putem anketnog lista, relevantnost anketirane populacije, te pouzdanost dobivenih odgovora, može se izvesti sljedeći zaključak:

1. Evidentno je da postoji utjecaj spoljnih faktora (u ovom slučaju odabranih instrumenata i notne grafike) na formiranje i oblikovanje individualnog/subjektivnog muzičkog mišljenja u sferi elementarne muzičke teorije ali on nije presudan.
2. Ispitanici (studenti) su argumentiranim odgovorima pokazali relativno dobro razumijevanje problematike elementarne muzičke teorije. Ono što studenti (barem u anketi) nisu pokazali je mogućnost obuhvatnijeg pogleda na elementarne sastavnice, npr. intervali kao dio harmonijskog mišljenja, akordi kao tonalitetne odrednice, što oni naravno ne moraju biti, ali u elementarnoj edukaciji ipak se još uvijek polazi iz sfere tonalitetnog mišljenja. Zabrinjavaju stavovi kako su modusi alterovani dur i mol, ili kako je mol zapravo dur ali od “šestog tona”, ili da se neke pojave kategorizuju samo zato što “to tako piše”.
3. U analitici pokret istog intervala “uzlazno” i “silazno” definitivno nije isti. To se u većini slučajeva doživljava kao potpuno nova misaona aktivnost, što možda i jeste bliže muzikalnoj istini.
4. Iako je sveprisutan trend orijentacije prema tipki, reakcija i percepcija kandidata se ipak može grupisati i u vezi sa instrumentom koji sviraju, što je i logično. Može se konstatovati djelomično različit pristup problematici kod svirača različitih grupa instrumenata. Kod ostalih netemperiranih grupa orijentir je prema štimu žica na instrumentu, nekim specifičnim pozicijama, itsl. Osim toga, prisutna je i vizualizacija notnog sistema. Nema drugih mnemotehničkih pomagala osim što se u nekoliko odvojenih slučajeva pominje fonomimika, ali to su izuzeci koji se u ovom slučaju ne mogu smatrati potvrdom pravila.

5. Evidentna je i orijentacija prema solmizaciji jer je ovaj postupak značajan za oblikovanje mišljenja u ranoj edukaciji. No, koliko god je solmizacija bitna za formiranje muzikalne ličnosti, u kasnijoj edukaciji ipak se treba fokusirati na globalnu slušnu percepciju i neutralni slog kod pjevanja jer su edukativni zadaci drugačiji. Kod jednog broja kandidata koji su odgojeni na sistemu solmizacije “pomičnog Do” primjećuje se prevelika ovisnost o solmizaciji koja je na akademskom nivou bespotrebna. Upotrebom solmizacije “pomičnog Do” u sferi imaginacije kandidati su čini (im) se intuitivno/ muzikalno sigurniji, a brojanjem intervala ili nekim drugim konkretnijim postupcima izgleda da su sigurniji u notnoj grafici, što je logično. S druge strane, kod kandidata koji su odgojeni na sistemu solmizacije “fiksiranog Do” uočava se upravo suprotno – solmizacija im ne donosi sigurnost u izričaju nego im je potreban neki dodatni mentalni oslonac. Ovo je također logično jer solmizacija “fiksiranog Do” daje drugačiju informaciju od solmizacije “pomičnog Do”. Tu se radi o dva potpuno oprečna pristupa što je najuočljivije kod analitičkog pjevanja. Važan oslonac i u jednom i u drugom slučaju su muzičke asocijacije, od poznatih melodija i muzičkih pojava do široke lepeze raznih drugih oblika primjenjivosti.
6. S obzirom da su grupe ispitanika sasvim slučajno bile procentualno izjednačene, podudarnost odgovora i stavova u većini anketnih pitanja zaista je iznad svakog očekivanja.
7. Od tri postavljene hipoteze na početku istraživanja mogu se potvrditi dvije: utjecaj tehničko-izvođačkih karakteristika instrumenta koji ispitanik svira i vizualna komponenta u smislu grafičkih/notnih simbola, ili još češće vizualizacija klavijature, utječu na formiranje i oblikovanje muzičkog mišljenja.
8. Potrebno je ponovo napomenuti da je istraživanje bazirano na iskustvu autora koji kroz višegodišnju nastavnu praksu i kontinuiranu komunikaciju sa studentima pokušava da ukaže na složenu problematiku percepcije i oblikovanja muzičkog mišljenja, u kojoj je auditivna sfera barem jednako važna kao i vizualna. Nije bila namjera da se dokazuje prednost jednog ili drugog sistema solmizacije s obzirom da je to pitanje suviše kompleksno i zahtijevalo bi sveobuhvatno duže istraživanje. Stoga je izbjegnuto referiranje na eventualna slična istraživanja u psihologiji muzike, ili na domete didaktike u muzičkoj edukaciji.
9. Rezultati ankete bi svakako mogli biti zanimljivi prije svega nastavnicima koji su u ranoj muzičkoj edukaciji odgovorni za muzičko-teorijsko opismenjavanje i savladavanje osnovnih pojmova i pojava.
10. Za kraj smo izdvojili nekoliko zanimljivih natuknica iz anketa koje pobuđuju pažnju pedagoga:
 - “Dok pjevam dur otvorenim vokalom osjećam se sretno. Dok pjevam

- paralelni mol čujem ga kao akord.” (solo pjevač)
- “G - A je najveći cijeli stepen klavijature ...” (klavirist)
 - “Harmonija na gitari je puno jednostavnija za oko nego harmonija na klaviru.” (gitarist)
 - Des = Cis: “Jesu isti, to najbolje znaju klaviristi.” (violinist)
 - Des ¹ Cis: “Psihološki ih razlikujem po zvuku i boji.” (klavirist)
 - Des ¹ Cis: “cis-mol ‘vidim’ kao tamnoplav, Des-dur ‘vidim’ kao crven.” (gitarist)
 - Des ¹ Cis: “Des-dur je smireniji, stabilniji; Cis-dur je nemiran, nije uravnotežen.” (klavirist)
 - Des ¹ Cis: “Kada pjevam drugačije percipiram povećanu primu od male sekunde.” (klavirist)
 - Des ¹ Cis: Ako treba npr. pjevati umanjeni kvintakod g-b-des, on će pjevati g-b-cis jer bolje čuje tako. (klavirist)